

ΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Σουβενίρ και μαντίλια

Όσοι επισκέπτονται χώρες του εξωτερικού επιστρέφουν πολύ συχνά στην πατρίδα τους με μια σειρά από αντικείμενα που είναι γνωστά ως σουβενίρ. Πρόκειται για αντικείμενα τα οποία απέκτησαν στο ταξίδι τους. Μπορεί να τους τα χάρισαν, να τα αγόρασαν σε ένα κατάστημα τουριστικών ειδών ή απλώς να τα μάζεψαν από κάποια παραλία. Η οικονομική τους αξία δεν είναι κατ' ανάγκη σημαντική, καθώς τα αντικείμενα αυτά δεν προορίζονται συνήθως για μεταπώληση, αλλά αποτελούν κυρίως ενθύμια της εμπειρίας του ταξιδευτή. Εκτός αυτού, μπορεί κανείς να τα επιλέγει για διάφορους άλλους λόγους – είτε γιατί τους προσδίδει κάποια εσωτερική αισθητική αξία, είτε γιατί θέλει να κάνει επίδειξη σε φιλικά του πρόσωπα, είτε για να τα προσφέρει ως δώρα, είτε απλώς και μόνο για να τα τοποθετήσει σε ένα περβάζι συνδυάζοντάς τα με τα χρώματα της κουρτίνας. Ωστόσο, όλα επιλέγονται επειδή, με κάποιον τρόπο, θεωρούνται αξιόπροσεκτα, αλλά και γιατί αντιπροσωπεύουν τον τόπο στον οποίο αποκτήθηκαν.

Τα ίδια αυτά αντικείμενα, αν ληφθούν υπόψη σε μεμονωμένη βάση, διαπιστώνεται ότι προσλαμβάνουν διαφορετικές σημασίες για τους ανθρώπους που έρχονται σε επαφή με αυτά στην καθημερινή τους ζωή. Στα τουριστικά θέρετρα, οι ντόπιοι επιχειρηματίες γίνονται εξαιρετικά εφευρετικοί προσδοκώντας να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών, ενώ πολλοί εξασφαλίζουν τα προς το ζην θέτοντας στη διάθεση των επισκεπτών διάφορα τοπικά αγαθά, όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 13. Ορι-

σμένα αγαθά μπορεί να έχουν σχεδιαστεί ειδικά για το σκοπό αυτόν, οι καλύτερες όμως ευκαιρίες –ή επιχειρηματικές προοπτικές, ανάλογα με το ποιος είναι αυτός που το αντιλαμβάνεται πρώτος, ο αγοραστής ή ο επιχειρηματίας– αφορούν τα αγαθά που για τους ντόπιους είναι εντελώς συνηθισμένα, αλλά τα οποία οι ξένοι βρίσκουν ασυνήθιστα και δελεαστικά. Αγαθά που αφθονούν σε έναν τόπο και ενδεχομένως παράγονται εύκολα μπορεί κάπου αλλού να θεωρούνται σπάνια και ελκυστικά. Επίσης, ενδέχεται να έχουν και εντελώς διαφορετικές χρήσεις.

Ένα απλό παράδειγμα των διαφορετικών αυτών χρήσεων είναι κάποια ελαφριά και σχετικά φτηνά σουβενίρ από την Ιαπωνία, τα λεγόμενα *hankachi*. Πρόκειται για τετράγωνα κομμάτια από απαλό ύφασμα με ωραίο φινίρισμα, καθένα από τα οποία πακετάρεται συνήθως σε ξεχωριστό σελοφάν, και απεικονίζουν χαρακτηριστικά ιαπωνικά μοτίβα όπως αυτά που

Φωτογραφία 1.1

Το ιαπωνικό αυτό μαντίλι ενδείκνυται για δώρο ή σουβενίρ, θα ήταν όμως σχεδόν αδύνατο να φανταστεί κανείς ότι θα το χρησιμοποιούσε για να φυσήξει τη μύτη του. (Φωτογραφία: Lisa Hill)

εμπεριέχονται στις ξυλοτυπίες *ukiyoe* (βλ. φωτογραφία 1.1) ή κάποιο τοπίο. Τα *hankachi* πήραν από την ονομασία τους από το αγγλικό *handkerchiefs* (μαντίλια τσέπης), συχνά όμως είναι τόσο μαλακά και όμορφα, ώστε θα ήταν πραγματικά κρίμα να τα χρησιμοποιήσει κανείς για να φυσήξει τη μύτη του. Άλλωστε, ένας ακόμα λόγος που τα καθιστά ακατάλληλα για το σκοπό

αυτόν είναι ότι στην Ιαπωνία τα μαντίλια χρησιμοποιούνται για να σκουπίσει κανείς απαλά το ιδρωμένο μέτωπό του μια ζεστή καλοκαιρινή μέρα. Η ιδέα τού να φουσά κάποιος τη μύτη του σε ένα κομμάτι ύφασμα και στη συνέχεια να το φυλά μαζί με το περιεχόμενό του σε μια τσέπη φαίνεται εντελώς αηδιαστική στους κατοίκους της συγκεκριμένης χώρας.

Το απλό αυτό παράδειγμα μας δείχνει μια βασική αρχή που διέπει την ανθρωπολογία εν γένει: διαφορετικοί λαοί βλέπουν τα πράγματα –ή, με ανθρωπολογικούς όρους, ταξινομούν τα πράγματα– με διαφορετικούς τρόπους. Για έναν ξένο επισκέπτη στην Ιαπωνία, το *hankachi* ανήκει, τουλάχιστον αρχικά, στην κατηγορία των πραγμάτων που είναι γνωστά ως σουβενίρ. Υπάρχει επίσης το ενδεχόμενο να ανήκει και στην κατηγορία των δώρων, κάτι το οποίο συμερίζονται, τουλάχιστον επιφανειακά, τόσο ο Ιάπωνας δωρητής όσο και ο ξένος αποδέκτης. Από τη στιγμή όμως που θα το λάβει ο αποδέκτης, το ίδιο αυτό δώρο μπορεί να ταξινομηθεί περαιτέρω μαζί με άλλα παρόμοια αντικείμενα σε διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα με τις τοπικές αντιλήψεις για τη χρήση του. Εξάλλου, ένας πιθανός τρόπος χρήσης του μαντιλιού αυτού από έναν συγκεκριμένο λαό –της συλλογής δηλαδή των ρινικών εκκριμάτων και της φύλαξής τους στην τσέπη ενός ρούχου– μπορεί να προκαλεί εντελώς αρνητικές αντιδράσεις σε έναν άλλο.

Τα μαντίλια μπορούν να είναι ενδεικτικά των αρχών που διέπουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τα πράγματα ακόμα και στο πλαίσιο της ίδιας χώρας, μιας και διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες μπορούν κάλλιστα να έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τις χρήσεις των μαντιλιών. Για παράδειγμα, μια γενιά πριν, στη Βρετανία, οι άνθρωποι ανατρέφονταν με την αντίληψη ότι «το καθαρό μαντίλι» αποτελούσε σημαντικό μέρος της καθημερινής τους περιβολής. Χαρακτηριστικό είναι δε ότι το να ξεχάσει ένα παιδί να πάρει μαζί του το μαντίλι του συνιστούσε λόγο ξυλοδαρμού από τη μητέρα του (αλλά και από τους δασκάλους του). Γι' αυτό και ορισμένοι άνθρωποι μεγαλύτερης ηλικίας, που έχουν ανατραφεί με αυτό τον τρόπο, εξακολουθούν να παίρνουν μαζί τους μαντίλια, ενώ οι πιο νεαροί χρησιμοποιούν ως επί το πλείστον χαρτομάντιλα – ένα πιο βολικό, αν και λιγότερο φιλικό προς το περιβάλλον, υποκατάστατο.

Τα χαρτομάντιλα –τουλάχιστον αυτά της μάρκας Kleenex– δημιουργήθηκαν το 1924 στην Αμερική για να αφαιρούν οι γυναίκες από το πρόσωπό τους τις καλλυντικές κρέμες. Τη δεκαετία του 1930, όταν οι άνθρωποι άρχισαν να τα χρησιμοποιούν και ως μαντίλια, η αμερικανική εταιρεία Kimberly-Clark εκμεταλλεύτηκε την ιδέα επινοώντας το διαφημιστικό σλόγκαν «το μαντίλι που μπορείς να πετάξεις». Σύμφωνα με έναν αμερικανό

φίλο/πληροφορητή, η αντικατάσταση των υφασμάτινων μαντιλιών με χαρτομάντιλα ενισχύθηκε από την αυξανόμενη ευαισθησία των Αμερικανών απέναντι στο ζήτημα των μολύνσεων. Άλλωστε, όπως με πληροφόρησε ένας άλλος φίλος μου, τα μαντίλια δεν χρησιμοποιούνται πλέον παρά από «θείες κάποιας ηλικίας και γιαγιάδες», αν εξαιρέσει κανείς την ανδρική ομοφυλόφιλη κοινότητα, της οποίας τα μέλη έχουν αποδώσει στη χρήση των μαντιλιών ένα είδος χρωματικής κωδικοποίησης «για να εκφράσουν τη διαθεσιμότητα και τις προτιμήσεις τους».

Κατά την περίοδο της αυξημένης δημοτικότητάς τους, τα μαντίλια διακρίνονταν από μεγάλη ποικιλία ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά, αποτελώντας κριτήριο καλαισθησίας αλλά και διακριτικό της οικονομικής ευχέρειας των κατόχων τους. Το ειδικά διπλωμένο μαντίλι που εξείχε από την μπροστινή τσέπη του σακακιού αποτελούσε μια ανδρική συνήθεια που μπορεί να συνδεόταν με την αντίληψη αυτή – συνήθεια που αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της κομψής αμφίεσης σε ορισμένους ανδρικούς κύκλους. Ωστόσο, υπάρχουν και αυτοί που απέρριπταν τη συγκεκριμένη συνήθεια, θεωρώντας την αυτάρεσκη ή κακόγουστη. Τα μαντίλια μπορεί να ήταν μεταξωτά, άλλα μπορεί να είχαν χαραγμένα τα αρχικά του κατόχου τους, ενώ σε άλλες περιπτώσεις οι κάτοχοί τους έδεναν κόμπο τις άκρες τους και τα φορούσαν στην παραλία για να προστατευτούν από τον ήλιο. Εκτός αυτού, υπήρχαν και γυναίκες που πίστευαν ότι άρμοζε σε καθωσπρέπει «κυρίες» του είδους τους να επιδεικνύουν το φινό δαντελένιο τελείωμα του μαντιλιού τους φορώντας το πάνω από το χαμηλό ντεκολτέ του φορέματός τους ή αφήνοντάς το να πέσει κάτω την κατάλληλη στιγμή για να το σηκώσει ένας διερχόμενος άνδρας.

Οι διαφορετικές αντιλήψεις για τα μικρά αυτά τετράγωνα κομμάτια ύφασμα άφηναν να διαφανούν οι κοινωνικοί δεσμοί του κατόχου τους και υποδείκνυαν τρόπους *ταξινόμησης* των άλλων ανθρώπων ανάλογα με την ανατροφή, τη γενιά ή την κοινωνική τους θέση. Η χρήση, λοιπόν, των μαντιλιών φαίνεται ότι ορθά συνδέθηκε στη Βρετανία με το ταξικό σύστημα, όπως και με αντίστοιχες διακρίσεις σε άλλα μέρη του κόσμου. Στις μέρες μας μπορεί η χρήση τους να είναι πολύ πιο περιορισμένη, ωστόσο καλαίσθητα δαντελένια μαντίλια αποτελούν προσφιλές δώρο από τη Βενετία ή τις Βρυξέλλες, ενώ στο αεροδρόμιο του Πεκίνου διατίθενται σε διάφορες ποιότητες, ώστε να μπορούν να δίνονται ως ρέστα σε μια χώρα που απαγορεύει την εξαγωγή μεγάλου μέρους του νομίσματός της. Σε ένα «προοδευτικό» νηπιαγωγείο στην Ιαπωνία, όπου έχουν καταργηθεί οι στολές για οικονομικούς λόγους, τα παιδιά είναι υποχρεωτικό να δηλώνουν την τάξη τους με ένα μαντίλι που έχουν καρφωμένο στα ρούχα τους.

Μαθαίνοντας να ταξινομούμε

Είδαμε πως η **ταξινόμηση**, με την ανθρωπολογική έννοια, αφορά τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικοί άνθρωποι βλέπουν τον κόσμο. Αυτό οφείλεται στο ότι οι άνθρωποι διακρίνουν τον κόσμο σε κατηγορίες αντικειμένων και κατηγορίες ζωντανών όντων με διαφορετικούς τρόπους από ό,τι κάποιος άλλος. Με διάφορους τρόπους ταξινομούνται επίσης ο χρόνος και ο χώρος, όπως θα αναλύσουμε πιο διεξοδικά στη συνέχεια. Το σύστημα ταξινόμησης είναι κάτι το οποίο μοιράζονται μεταξύ τους τα μέλη μιας κοινωνίας. Συγκαταλέγεται στα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας αυτής και η εκμάθησή του αρχίζει από την παιδική ακόμη ηλικία μέσω της ανατροφής που λαμβάνουν τα παιδιά για να γίνουν μέλη της κοινωνίας αυτής. Αποτελεί τη βάση της **κοινωνικοποίησης** του παιδιού, της μετατροπής του από βιολογικό σε κοινωνικό ον, με την υιοθέτηση του κώδικα επικοινωνίας των ανθρώπων που το περιβάλλουν.

Καθώς τα μωρά μαθαίνουν τις πρώτες τους λέξεις, μαθαίνουν ταυτόχρονα διάφορες σημασίες των ήχων που αρθρώνουν. Μαθαίνουν να χρησιμοποιούν την «ετικέτα» κάθε λέξης για μια συγκεκριμένη «κατηγορία» νοήματος. Όποιος έχει έρθει σε επαφή με μωρά γνωρίζει ότι η κατηγορία αυτή και το νόημά της μπορεί επί ένα διάστημα να διαφέρει από αυτή των ενηλίκων που τα περιβάλλουν, γι' αυτό και συχνά ζητείται από τους γονείς να «μεταφράσουν» τα λόγια του μωρού. Ένα κλασικό και ενδεχομένως ενοχλητικό παράδειγμα αυτού είναι το πώς ορισμένα παιδιά μαθαίνουν τη λέξη «μπαμπάς» και στη συνέχεια τη χρησιμοποιούν αδιακρίτως για όλους τους άνδρες που γνωρίζουν. Τα μωρά μαθαίνουν την ετικέτα «μπαμπάς», που χρησιμοποιείται για έναν συγκεκριμένο άνδρα τον οποίο γνωρίζουν πιθανότατα καλά, δεν γνωρίζουν όμως ακόμη κανένα περαιτέρω στοιχείο για το νόημα της λέξης. Ενδέχεται να έχουν στο μυαλό τους μια κατηγορία πλησιέστερη στον «άνδρα», ή ενδεχομένως στον «νεαρό άνδρα με ξανθά ή μαύρα μαλλιά», κάτι που δεν μπορούν να εξηγήσουν, αλλά το οποίο θεωρούν μέρος του κόσμου που συνδέουν με την ετικέτα αυτή. Αργότερα, θα μπορέσουν να αποδώσουν στη συγκεκριμένη ετικέτα

ταξινόμηση – σύστημα οργάνωσης των ανθρώπων, των τόπων και των πραγμάτων που, αν και χαρακτηρίζει όλα τα ανθρώπινα όντα, διαφέρει ως προς τους τρόπους με τους οποίους συντελείται σε διαφορετικές κοινωνίες, αποτελώντας από αυτή την άποψη αντικείμενο ενδιαφέροντος για τους ανθρωπολόγους.

κοινωνικοποίηση – η διαδικασία με την οποία μεταδίδεται στο παιδί το σύστημα ταξινόμησης και οι τρόποι συμπεριφοράς μιας κοινωνίας, προκειμένου να μετατραπεί από βιολογικό σε κοινωνικό ον. Ο όρος μπορεί επίσης να χρησιμοποιείται και για τους ενήλικες που υιοθετούν ένα νέο φάσμα κοινωνικών κανόνων και ηθών.

πολύ πιο διευρυμένη σημασία, αλλά και θα συνειδητοποιήσουν σε ποιο πρόσωπο προσιδιάζει καλύτερα. Όλα αυτά όμως απαιτούν χρόνο.

Σε ορισμένες γλώσσες, η ετικέτα που αντιστοιχεί στον «μπαμπά» χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει διάφορους ανθρώπους, όπως θα δούμε εκτενέστερα παρακάτω. Ένα νήπιο σε μια κοινωνία στην οποία μιλιέται μια τέτοια γλώσσα κάποια στιγμή θα μάθει ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι και πώς θα τους ξεχωρίζει από τους υπολοίπους. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, τα νήπια μαθαίνουν να ταξινομούν ανθρώπους. Θα μάθουν επίσης έναν ικανοποιητικό αριθμό όρων, μαζί με τα χαρακτηριστικά που τους προσδιορίζουν. Ακριβώς όπως μαθαίνουν τη γλώσσα, μαθαίνουν το σύστημα ταξινόμησης που μοιράζονται οι χρήστες αυτής της γλώσσας. Σε σύνθετες, πολυπολιτισμικές κοινωνίες, όπως είναι πολλές αγγλόφωνες κοινωνίες, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις τόσο ως προς τη γλώσσα όσο και ως προς το σύστημα ταξινόμησης, που θα μπορούσαν, και στην περίπτωση αυτή, να συνδεθούν με ταξικές διαφορές.

Το πρώτο σύστημα ταξινόμησης μαθαίνεται συνήθως σε τόσο νεαρή ηλικία, ώστε εντυπώνεται βαθιά σε κάθε άνθρωπο. Προτού προλάβουμε να αναρωτηθούμε γι' αυτό, φαντάζει τόσο φυσικό όσο το φαγητό και ο ύπνος. Διαμορφώνουμε αντιλήψεις για τους ανθρώπους, τους οποίους ταξινομούμε ως συγγενείς, φίλους ή ξένους, προβαίνοντας και σε περαιτέρω υποδιαιρέσεις ανάλογα με διάφορα άλλα χαρακτηριστικά, ενώ μαθαίνουμε να έχουμε και προσδοκίες από τις κατηγορίες αυτές. Εκτός από ανθρώπους ταξινομούμε και μέρη, τα οποία επίσης συνδέουμε με συγκεκριμένες προσδοκίες – για παράδειγμα, μπορεί να μάθουμε να χαμηλώνουμε τη φωνή μας ή να βγάζουμε τα παπούτσια μας όταν μπαίνουμε σε ένα χώρο λατρείας, να απευθύνουμε έναν συγκεκριμένο χαιρετισμό όταν μπαίνουμε σε ένα σπίτι, ή να μας τρέχουν τα σάλια για ποπκόρν όταν μπαίνουμε στον κινηματογράφο. Πράγματα διαφόρων ειδών ταξινομούνται ως ευχάριστα ή δυσάρεστα, καθαρά ή βρόμικα, ασφαλή ή επικίνδυνα.

Μέχρι να ταξιδέψουμε εκτός της κοινωνίας μας, έχουμε την τάση να θεωρούμε δεδομένη την οικουμενική ισχύ του συστήματος ταξινόμησης που γνωρίζουμε. Ωστόσο, ακόμα και τότε, μπορεί να είμαστε απρόθυμοι να κατανοήσουμε τις διαφορές, καθώς ορισμένες αντιλήψεις είναι δύσκολο να αλλάξουν. Μπορεί να χαρακτηρίζουμε ««δύσοσμούς», «βρόμικους» ή απλώς «παράξενους» τους αλλοδαπούς γείτονές μας – επίθετα που μπορούμε να προσδώσουμε και σε χώρες του εξωτερικού. Για να μπορέσουν οι ανθρωπολόγοι να κατανοήσουν τα συστήματα ταξινόμησης ενός άλλου λαού, πρέπει πρώτα να μάθουν να απομακρύνονται από το δικό τους σύστημα και να απορρίπτουν αντιλήψεις περί αποστροφής ή αποδοκιμασίας

που απορρέουν από την ανατροφή τους. Όπως ένα παιδί μαθαίνει να ταξινομεί στο πλαίσιο της κοινωνίας όπου ζει, έτσι και ο/η ανθρωπολόγος πρέπει να μάθει ξανά από την αρχή όλο το νέο σύστημα ταξινόμησης των ανθρώπων που μελετά.

Ο Rodney Needham, στην εισαγωγή του στην αγγλική έκδοση του βιβλίου που έγραψαν ο Durkheim και ο Mauss για την ταξινόμηση και που μετέφρασε ο ίδιος, συγκρίνει τον ανθρωπολόγο που αρχίζει να μελετά έναν ξένο λαό με έναν εκ γενετής τυφλό που ξαφνικά βρίσκει το φως του. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, η πρώτη εντύπωση δεν είναι παρά

επώδυνο χάος από μορφές και χρώματα, κραυγαλέο συνονθύλευμα οπτικών εντυπώσεων που καμιά τους δεν φαίνεται να έχει κάποια καταληπτή σχέση με τις άλλες. (Needham στο Durkheim και Mauss, 1963: vii)

Ακριβώς όπως το άτομο που πριν ήταν τυφλό χρειάζεται να μάθει να ξεχωρίζει και να ταξινομεί τα αντικείμενα, ο «πολιτισμικά τυφλός» ανθρωπολόγος χρειάζεται να μάθει να κατανοεί «ένα συνονθύλευμα ξένων εντυπώσεων, εκ των οποίων καμιά δεν μπορεί να θεωρηθεί με σιγουριά ότι είναι αυτό που φαίνεται» (στο ίδιο).

Η ζωή, ο θάνατος και ο ενταφιασμός των ζωντανών

Το να κατανοήσει κανείς πλήρως τις κατηγορίες μια άλλης κοινωνίας συνιστά πολύ δύσκολο έργο. Το όλο αυτό εγχείρημα είναι σχετικά πρόσφατο και επί αρκετό καιρό εστιαζόταν συνήθως στους λεγόμενους «πρωτόγονους» λαούς. Στις αρχές του 20ού αιώνα, ο γάλλος φιλόσοφος Lucien Lévy-Bruhl (1910) έγραψε ένα βιβλίο γι' αυτό που αποκαλούσε νοοτροπία των πρωτόγονων ανθρώπων, την οποία και περιέγραφε ως «προ-λογική». Την εποχή εκείνη, οι περιγραφές των ανθρώπων που κατοικούσαν σε απομακρυσμένα μέρη του κόσμου βασίζονταν σε περιορισμένη παρατήρηση, συχνά δίχως το πλεονέκτημα της γνώσης της ξένης γλώσσας, ενώ οι πρακτικές των ανθρώπων αυτών φαίνονταν, σε ορισμένες περιπτώσεις, να προκαλούν τα προσφιλή συστήματα λογικής που θεωρούνταν ότι στηρίζουν την «πολιτισμένη» σκέψη. Όπως εξηγήσαμε στην εισαγωγή, οι Ευρωπαίοι της εποχής θεωρούσαν ότι βρίσκονταν στην αιχμή του δόρατος της εξέλιξης, καθώς και πως είχαν τεράστιες διαφορές με τους λαούς που ήταν λιγότερο προηγμένοι τεχνολογικά.

Στην πραγματικότητα, η «πολιτισμένη σκέψη» δεν ήταν παρά η σκέψη

των Δυτικοευρωπαίων. Ο W. H. Rivers αμφισβήτησε την ιδέα της θεμελιώδους διαφοράς ανάμεσα στη λογική των πρωτογόνων και σε αυτή των παρατηρητών τους. Σε ένα δοκίμιο με τον τίτλο «The Primitive Conception of Death» (1926), ισχυρίζεται ότι η ενδελεχής διερεύνηση του ζητήματος αυτού θα μπορούσε να αποκαλύψει ένα είδος λογικής απόλυτα αναγνωρίσιμο από τον δυτικό νου, αν δινόταν η δέουσα προσοχή στο γεγονός ότι τα πράγματα μπορούν να *ταξινομούνται* με διαφορετικό τρόπο. Βασιζόμενος στην προσωπική του εμπειρία από τους μελανήσιους κατοίκους των Νησιών του Σολομώντα, ασχολήθηκε με ορισμένες έκδηλες αντιφάσεις στη χρήση της τοπικής λέξης *mate*, η οποία μπορεί να μεταφραζόταν ως «νεκρός», αλλά χρησιμοποιούνταν και για ανθρώπους που, σύμφωνα με τα δικά του κριτήρια, αναντίρρητα εξακολουθούσαν να είναι ζωντανοί.

Εκ πρώτης όψεως, μπορεί να θεωρήσει κανείς ότι η διάκριση ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο είναι σαφής. Ένας άνθρωπος είναι ζωντανός ή είναι νεκρός. Ή θα χτυπά η καρδιά του ή όχι. Ωστόσο, αυτός δεν είναι παρά μόνο ένας τρόπος για να ταξινομήσει κανείς το θάνατο ως κατάσταση – ένας τρόπος που, ωστόσο, έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση με την εισαγωγή της μηχανικής υποστήριξης. Μια κατάσταση όπως ο «εγκεφαλικός θάνατος» μπορεί πλέον να δικαιολογήσει την παύση της μηχανικής υποστήριξης της καρδιάς, και η δυνατότητα αυτή έχει φέρει στην επιφάνεια μια γενική ασάφεια ως προς τον προσδιορισμό του θανάτου. Ο Rivers υποστήριξε ότι, αφού οι Μελανήσιοι συμπεριλάμβαναν στην κατηγορία *mate* και τους ανθρώπους που ήταν «πολύ άρρωστοι» αλλά και «πολύ ηλικιωμένοι», η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη συγκεκριμένη λέξη και την αντίθετή της *toa* (ζωντανός) καθοριζόταν με διαφορετικό τρόπο από ό,τι ίσχυε για τη διάκριση ανάμεσα στη ζωή και στο θάνατο στην Ευρώπη της εποχής εκείνης.

Η διάκριση που έκανε ο ίδιος ήταν βιολογική καθώς, βασιζόμενος σε μια πιο περίπλοκη γνώση για το σώμα, το παρατηρούσε μέσα από τα συστατικά του μέρη. Προχωρώντας ακόμα παραπέρα, συμπεριέλαβε και ιδέες για την καρδιά και την ψυχή τοποθετώντας τες σε ιστορικό και φιλοσοφικό πλαίσιο. Σε κάποιο άλλο μέρος του κόσμου, η διάκριση αυτή μπορεί να σχετίζεται με την κοινωνικοοικονομική αξία και τη σπανιότητα των πόρων. Σε λαϊκούς θρύλους της Ιαπωνίας συναντάμε το έθιμο της εγκατάλειψης των ηλικιωμένων στα βουνά, όταν, ανήμποροι πλέον, δεν μπορούν να συμβάλουν στις ανάγκες της οικογενειακής ζωής. Στη Μελανησία, υπήρξαν περιπτώσεις άνθρωποι να θάβονται ζωντανοί, σύμφωνα πάντοτε με το ευρωπαϊκό σύστημα ταξινόμησης, ενώ παρόμοιες καταγραφές έχουν γίνει και σε μέρη της Αφρικής.

Οι αντιλήψεις για τη ζωή και το θάνατο σχετίζονται με αυτές της μεταθανάτιας ζωής, καθώς και με το τι γίνεται ο άνθρωπος μετά το θάνατό του. Οι ανθρωποθυσίες που τελούσαν οι Αζτέκοι προκάλεσαν κατά τον 16ο αιώνα τον αποτροπιασμό των Ευρωπαίων, που προσπάθησαν αμέσως να σταματήσουν τη συγκεκριμένη πρακτική. Ωστόσο, για τους Αζτέκους οι ανθρωποθυσίες ήταν απαραίτητες για να κατευνάσουν τους θεούς τους, ενώ αποτελούσαν και έναν υψηλόφρονα τρόπο να πεθάνει κανείς και να αποκτήσει μια ιδιαίτερη, τιμητική θέση στη μεταθανάτια ζωή. Θεωρούσαν ότι, αν δεν κατόρθωναν να «θρέψουν» τους θεούς τους με αυτό τον τρόπο, θα έφτανε το τέλος του κόσμου. Όπως ήρθαν τα πράγματα, φαίνεται ότι από μια άποψη είχαν δίκιο. Όταν οι Ισπανοί τερμάτισαν τη συγκεκριμένη πρακτική, ο κόσμος των Αζτέκων έφτασε πράγματι στο τέλος του. Στις μέρες μας, επιχειρείται να αναβιώσουν οι χορευτικές –όπως και άλλες– πρακτικές των Αζτέκων, ωστόσο ο παλιός «πολιτισμός» τους έχει καταστραφεί, και την καταστροφή του σηματοδότησε η άφιξη των Ευρωπαίων.

Στο προαποικιακό Σουδάν –την περίοδο της αποικιοκρατίας καταργήθηκε η συγκεκριμένη πρακτική– οι Ντίνκα (Dinka) λέγεται ότι συνήθιζαν να θάβουν ζωντανά τα μέλη του ιερατείου τους. Ο Godfrey Lienhardt προβαίνει σε μια ανάλυση αυτού του συγκεκριμένου εθίμου, αν και ο ίδιος δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας, στο εξαιρετικά εύληπτο βιβλίο του *Divinity and Experience*, όπου και παραθέτει την παρακάτω αφήγηση ενός πληροφοροφή του:

Όταν κάποιος δάσκαλος στην τέχνη του ψαρέματος με καμάκι αρρωστήσει και αρχίσει να νιώθει ολοένα και πιο αδύναμος, θα καλέσει όλους τους ανθρώπους του, διαμηνύοντάς τους να φέρουν μαζί τους και όλη τη φυλή ή ένα τμήμα της στο σπίτι του, για να τον θάψουν όσο είναι ακόμη ζωντανός. Αυτοί θα τον υπακούσουν και θα βιαστούν να έρθουν, μιας και αν καθυστερήσουν και ο δάσκαλος... πεθάνει πριν εκείνοι φτάσουν, το γεγονός αυτό θα τους κάνει αφάνταστα δυστυχείς...

Κι εκείνος δεν θα φοβηθεί το θάνατο· ενόσω θα τον θάβουν μέσα στη γη, θα τραγουδάει τα τραγούδια του. Οι δικοί του δεν θα θρηνήσουν και δεν θα κλάψουν επειδή πέθανε ο άνθρωπός τους. Όλοι θα είναι χαρούμενοι γιατί ο δάσκαλός τους... θα τους δώσει ζωή για να μπορούν να ζουν ανενόχλητοι από κάθε κακό. (Lienhardt, 1961: 300)

Το βιβλίο του Lienhardt περιέχει πολλές πληροφορίες για τους αρχηγούς αυτούς, όπως και για το ρόλο τους στην επιτέλεση του μύθου και της τελετουργίας, καθώς θεωρείται ότι ενσαρκώνουν τις παραδόσεις των Ντίνκα.

Γι' αυτόν το λόγο ερμηνεύει τη συγκεκριμένη πρακτική ως αναπαράσταση για τους Ντίγκα της αναγέννησης του συλλογικού τους βίου (στο ίδιο 301).

Στην περίπτωση των Μελανησίων των Νησιών του Σολομώντα, ο Rivers θεωρεί ότι η διάκριση μεταξύ *mate* και *toa* οφείλεται σε διαφορετικές αντιλήψεις για τις φάσεις της ζωής αλλά και το τι ακολουθεί μετά θάνατον. Υποστηρίζει ότι η πληρέστερη κατανόηση ενός διαφορετικού συστήματος ταξινόμησης, σε αυτή την περίπτωση, θα μπορούσε ίσως να συμβάλει στην ερμηνεία γεγονότων που είχαν τρομοκρατήσει τους ευρωπαϊούς ταξιδευτές και ιεραποστόλους, καθώς έβλεπαν να κηδεύονται ή να θάβονται άνθρωποι τους οποίους οι ίδιοι θεωρούσαν ζωντανούς.

Παρεμπιπτόντως, επισημαίνει επίσης ότι οι Μελανησίοι χρησιμοποιούν διαφορετικά συστήματα από τους Ευρωπαίους για την ταξινόμηση των συγγενών τους, προσδιορίζοντας με τον όρο «πατέρα» τους αδελφούς του πατέρα τους, όπως και τους συζύγους των αδελφών της μητέρας τους (συστήματα που θα μελετήσουμε παρακάτω στο κεφάλαιο 11). Αυτό σχετίζεται με ένα ευρύτερο σύστημα ταξινόμησης, που προβαίνει σε σαφείς διακρίσεις μεταξύ των γενεών αλλά και των συγγενών από την πλευρά της μητέρας και του πατέρα. Ο Rivers εκφράζει ορισμένες διασκεδαστικές υποθέσεις για το πώς θα φαινόταν στους Μελανησίους το τοπικό σύστημα ταξινόμησης των συγγενών, αν έρχονταν στη Βρετανία για να μελετήσουν τους Άγγλους και διαπίστωναν ότι χρησιμοποιούν λέξεις (όπως ξάδελφος και ξαδέλφη, θεός και θεία) που δεν τηρούν –από τη δική τους σκοπιά– αυτές τις διαχωριστικές γραμμές. Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζει, όχι εντελώς αβάσιμα, ότι μια πιθανή άποψη που θα μπορούσαν να έχουν οι ιθαγενείς γι' αυτό είναι ότι «η υπερανάπτυξη του υλικού πολιτισμού έχει οδηγήσει στην ατροφία των διαδικασιών της σκέψης» – μια κατάσταση που θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί ως «μετα-λογική νοοτροπία» (1926: 45).

Πολιτισμικός σχετικισμός και η μεροληψία του/ της ανθρωπολόγου

Ο Rivers εκφράζει ένα σύστημα ταξινόμησης που ακολουθούσαν οι συγγραφείς της εποχής, προσδίδοντας σε ορισμένους λαούς το χαρακτηρισμό «πρωτόγονοι» ή «άγριοι», σαν να επέτρεπε αυτή η ταξινόμηση να προβεί κανείς σε γενικεύσεις. Παρ' ότι εναντιώνεται στις ιδέες του Lévy-Bruhl περί «προ-λογικής νοοτροπίας», εξακολουθεί να θεωρεί ότι οι μορφές ταξινόμησης των Μελανησίων που περιγράφει χαρακτηρίζουν και άλ-